

merkant'ta ve Mâverâünnehir çevresinde meşhur bir Hanefî ve Mâtürîdî âlimi olarak bilindiği anlaşılmaktadır. Fıkıhta Mâtürîdî ile ihtilâfa düştüğü belirtilen meselelerden biri icthadda isabet konusudur. Mâtürîdî'ye göre müctehid vardıgı hükümde isabet etmemişse icthadında (icthad biçiminde) yanılmıştır (krş. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV, 293-294; VIII, 275). Rüstüfağnî'ye göre ise icthadında (icthada başvurmada) doğrudur. Çünkü Ebû Hanîfe'den gelen rivayet şöyledir: Her müctehid isabet etmiştir ve Allah katındaki doğrular birdir; müctehid bazan ulaştığı sonuç açısından hatalı olsa da arayışında (icthad yöntemini kullanmasında) isabetlidir (Kureşî, II, 570-571). Mukallidin imanının muteber olup olmadığı hususunda âlimlerin farklı görüşleri vardır. Ebû'l-Muîn en-Neseî kelâmcıların çoğunun, imanın sahih veya neticeye götürücü olabilmesi için kişinin itikadını dayandıracığı bir delilinin bulunmasını şart koştuğunu kaydettikten sonra Rüstüfağnî'nin kanaatini şöyle belirtir: Kişinin itikadî konuların her birinde akli istidlâlde bulunması şart değildir. O, inancını nübüvveti mucizelerle sabit olmuş Peygamber'in tebliği dayandırdığı ve bu tebliğin ana muhtevasına vâkıf olduğu takdirde kurtuluşa erer (*Tebşiratü'l-edille*, I, 28). Rüstüfağnî, Mâtürîdî gibi ölünün bir nevi hayata sahip olmaksızın kabir azabının gerçekleşmeyeceğini kabul eder; ancak âlimler, kabirdeki hayatın ruhla mı yoksa başka bir şekilde mi olacağı hususunda kesin bir kanaate varamamıştır (a.g.e., II, 764; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye*, II, 920-921, 926; Kureşî, II, 570-571).

Rüstüfağnî'nin ilmî şahsiyetinde Mâtürîdiyye doğrultusundaki kelâmcılık, fıkıh konularında ise Hanefîlik yönü ağır basar. Büyük bir ihtimale Mâtürîdiyye'nin sistemli bir mezhep haline gelip yayılmasında önemli hizmetler ifa etmiştir. Onun kelâmdan başka alanlarda da eserleri olduğu zikredilir. Kitaplarında yer alan bazı görüşlerinin Ebû'l-Muîn en-Neseî ve Nüreddin es-Sâbûnî gibi Mâtürîdî âlimlerince nakledilmesi onun Mâtürîdiyye çevrelerinde benimsendiğine işaret etmektedir. Mütevazî bir hayat yaşadığı için fazla meşhur olmamış, kaynaklarda kendisine yeterince atıfta bulunulmamıştır. İlmî hayatına, yaşadığı bölgeye ve eserlerine bakılırsa onun Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Türkçe'ye de vâkıf olduğu söylenebilir.

Eserleri. Kaynaklarda Rüstüfağnî'ye nisbet edilen eserlerin mevcudiyeti tesbit edilememiştir. Neseî, ondan bahsederken kelâma dair *İrşâdül'l-mühtedî* ve *ez-Zevâ'id*

ve'l-fevâ'id adlı iki eserini zikreder, ayrıca kelâm ilmine ait başka eserlerinin de bulunduğunu belirtir (*Tebşiratü'l-edille*, I, 91, 358). Tabakat kitapları da bu iki eseri Rüstüfağnî'ye nisbet etmiştir (İbn Kutluboğa, s. 41; Kureşî, II, 570). Kâtib Çelebi, *İrşâdül'l-mühtedî*'yi fûrûa dair kaydıyla zikrettikten sonra (*Keşfü'z-zunûn*, I, 67) usûlû'd-dîne dair *el-İrşâd* isimli bir eserine daha yer verir (a.g.e., I, 70). Onun ilk eserinin konusunu belirlemede yanıldığı, ikincisinde ise kitabın ismini kısalttığı anlaşılmaktadır. Leknevî söz konusu iki esere *Kitâb fî'l-hilâfı* da ekler (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 65). Kâtib Çelebi'nin *Fetâvâ er-Rüstüfağnî*, Kehmâle'nin *el-Fetâvâ* diye kaydettiği iki eser aynı telif olmalıdır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1223; *Mu'cemü'l-mü'el-lifn*, II, 445). Fuat Sezgin, Rüstüfağnî'ye *el-Es'ile ve'l-ecvibe* adlı bir eser izafe etmiştir (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 1829, vr. 154^a-176^b; GAS, I, 607). Yapılan incelemede, sözü edilen yazma mecmuanın 154^b varakının yeni bir risâlenin başlangıcı formunda, "Büyük imam Ali b. Saîd er-Rüstüfağnî'den soruldu ki ..." cümlesiyle başladığı görülmüştür. Ancak yarım varak kadar devam eden ve kelâm meselelerine dair olan altı sorunun sonuncusuna ait cevap bitmeden başka bir risâleye geçilmektedir (vr. 155^a). İçinde Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve Süyûtî gibi isimlerin yer aldığı bu risâle Arap dili ve edebiyatı, temel İslâmî ilimler ve "ulûm-i dahile" hakkında kısa bilgiler içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Mehmet Boy-nukalin), İstanbul 2005, IV, 293-294; a.e. (nşr. Halil İbrahim Kaçar), İstanbul 2006, VIII, 275; Neseî, *Tebşiratü'l-edille* (Salamé), I, 27, 28, 91, 358, 359; II, 688, 764; Necmeddin en-Neseî, *el-Kand fî zikri 'ulemâ'i Semerkand* (nşr. Nazar Muhammed el-Fârâyâbî), Riyad 1412/1991, s. 392-393; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 114-115; Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fî'l-hidâye* (nşr. Muhammed Aruçi, yüksek lisans tezi, 1406/1986), Câmîatü'l-Kâhire Külliyyetü dâri'l-ulûm, II, 920-921, 926; a.mlf., *Mâtürîdiyye Akaidi* (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 2005, s. 28, 152, 173; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut, ts. (Dâri'l-kitâbi'l-Arabî), III, 43; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 25; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, II, 570-571; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 41; İbn Yahyâ, *Şerhu Cümeli usûli'd-dîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1648, vr. 162^a; Süyûtî, *Lübbü'l-lübâb fî tahriiri'l-ensâb* (nşr. M. Ahmed Abdülâzîz – Eşref Ahmed Abdülâzîz), Beyrut 1411/1991, I, 352; *Keşfü'z-zunûn*, I, 67, 70; II, 1223, 1422; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 65; Sezgin, GAS, I, 606-607; a.e. (Ar.), III, 44; Ömer Rızâ Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifn*, Beyrut 1414/1993, II, 445; M. Ebû Bekir b. Ali v.dğr., *İstidrâkât 'alâ Târihi'l-türâsi'l-Arabî*, Cidde 1422, III, 119.

MUHAMMED ARUÇI

RÜŞD

(الرشد)

Hak yolunda yürüme,
iyiyi kötüden ayırt etme gücü
gibi anlamlara gelen
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "hak yolunda kararlı bir şekilde dosdoğru gitmek, doğru yolu bulmak" mânasına gelen **rüşd** (reşed, reşâd), **hidâyet** ile yakın anlama sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de bir âyetle (el-Bakara 2/256) rüşdün karştı olarak **gayy** (sapma, dalâlet), birçok âyetle (el-Bakara 2/16; Yûnus 10/108; el-Kasas 28/85) hidâyetin karştı olarak **dalâl** (yoldan çıkma, sapma) kelimesi geçmektedir. Diğer bazı âyetlerde de rüşd ile hidâyet (el-Mü'min 40/29, 38; el-Cin 72/2) ve gayy ile dalâl (en-Necm 53/2) birbirinin anlamını teyit edecek şekilde kullanılmıştır. **Râşid** doğru yolda olan, **irşâd** da doğru yola ulaştırmak anlamındadır.

Kur'an'da rüşd kökünden türeyen kelimeler on dokuz yerde geçmektedir (M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "rşd" md.). Dinde zorlama olmadığına dair âyetle (el-Bakara 2/256), "Şüphesiz doğruluk (rüşd) sapkınlıktan (gayy) ayrılmıştır" buyrulurak rüşd kelimesi zıddı ile açıklanmıştır. Fahreddin er-Râzî bu âyetle rüşd ile "hak, hayır, hidâyet" mânalarının kastedildiğini bildirmektedir (*Mefâtihu'l-gayb*, VII, 15; ayrıca bk. Elmalılı, II, 862). Buradaki rüşd ile iman, gayy ile küfrün kastedildiği de söylenmiştir ki (Zemahşerî, I, 299) bu yorum âyetin başlangıcı ve sonu ile uyum göstermektedir. Bazı tefsirlerde âyetteki din kelimesine İslâm mânasının verildiği, rüşdün de İslâm olarak yorumlandığı görülmekte (Mâtürîdî, II, 159-160; İbn Kesîr, I, 459), âyetin nüzûl sebebi bağlamında zikredilen rivayetler de bunu teyit etmektedir (Taberî, III, 14-15; Vâhidî, s. 85-87; Süyûtî, II, 20-21). Nisâ sûresinin 6. âyetinde geçen rüşd kelimesine "aklin ve dinî terbiyenin tamam olması, kendini ve sahip olduğun malı güzel bir şekilde koruma gücünün elde edilmesi" anlamı verilmiş (Âlûsî, IV, 205; Elmalılı, II, 1293) ve âyet daha çok fıkıh ilminin çerçevesi içinde değerlendirilmiştir (bk. RÜŞD). Enbiyâ sûresinin 51. âyetinde yer alan rüşd kelimesine muhtelif mânalar verilmekle birlikte (Zemahşerî, III, 118) hâkim kanaate göre burada kelime "nübüvvet" anlamında kullanılmıştır (Fahreddin er-Râzî, XXII, 179-180). Hz. Mûsâ ile kendisine ilim verilen kişi (Hızır) arasında geçen olayların söz konusu edildiği Kehf sûresinin 66. âyetinde rüşdün

“doğru yola, hakka götüren ilim” anlamına geldiği belirtilmiştir (Zemahşerî, II, 705; Fahreddin er-Râzî, XXI, 150).

Cin sûresinin 10 ve 21. âyetlerinde reşed şerrin ve zararın karşıtı olarak kullanılmış olup bunlarla hayır, iyilik, menfaat ve güzellik kastedilmiş (Zemahşerî, IV, 614, 618; Fahreddin er-Râzî, XXX, 164), bu âyetlerdeki reşed ile iman, hidayet ve nimetin kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir (Kurtubî, XIX, 25; Elmalılı, VIII, 5412). Buna göre âyette Hz. Peygamber’in gönderilmesindeki asıl maksadın insanların küfre düşerek helâk olmaları değil iman ederek hidayete ermeleri olduğu vurgulanmaktadır (ayrıca bk. HİDÂYET).

Kur’an’da iki yerde geçen reşâd kelimesi sebil ile (yol) birlikte kullanılmış olup bunlardan birincisi Firavun’un bir iddiası olarak, “Ben sizi ancak doğru yola götürüyorum” (el-Mü’min 40/29), diğeri Hz. Mûsâ’ya olan imanını gizleyen kişinin bir sözü olarak, “Ey kavmim! Bana uyun, sizi doğru yola götüreyim” (el-Mü’min 40/38) şeklinde geçmiştir. Firavun’un söylediği söz ancak bir aldatmacadır, imanını gizleyen kişi ise Hz. Mûsâ’nın tebliğ ettiği hak yola çağırılmaktadır. Buna göre rüşd kavramı söyleyenin niyetine göre bir anlam kazanmaktadır.

Kehf sûresinin 17. âyetinde yer alan mürşid “insanlara doğru yolu gösterecek olan rehber” anlamındadır. Hûd sûresinin 78. âyetinde Lût peygamberle kavmi arasındaki tartışma konu edilirken Hz. Lût kavmine, “İçinizde reşid bir adam yok mudur?” derken akli başında, olgun ve tutarlı bir kişiyi kastetmiştir. Aynı sûrenin 87. âyetinde kavminin Şuayb peygamberi ayıpladığı ve ona, “Sen kesinlikle yumuşak huylu ve doğru hareket eden (reşid) bir adam-sın” dediği anlatılmaktadır. Hucurât sûresinin 7. âyetinde râşidûn “doğru yolda olup haktan ayrılmayanlar” mânasında kullanılmıştır. Bu şekilde nitelendirilenler Allah’ın kendilerine imanı sevdirip onu kalplerinde süslediği, küfür, fık ve isyanı çirkin gösterdiği kimselerdir.

Râşid ve reşid hadis kaynaklarında Allah’ın isimleri arasında sayılmaktadır. Kur’an’da Allah hakkında geçmeyen râşid Allah’ın doksan dokuz isminin yer aldığı hadislerin birinde zikredilmektedir (İbn Mâce, “Du‘â”, 10). Bu sıfatlar “mürşid” veya “hâdî” anlamına gelmektedir. Buna göre Allah takdir ettiğini en güzel şekilde takdir eden, mahlûkatı onların maslahatına en uygun olan tarafa yönlendiren ve onları en doğru yola ulaştırandır (bk. REŞİD).

Hadislerde rüşd kavramı muhtelif vesilelerle geçer. Müslim’in *es-Şahîh*’inde yer alan bir rivayete göre sahâbeden biri Resûl-i Ekrem’in huzurunda hutbe okumuş ve, “Kim Allah’a ve resulüne itaat ederse doğru yolu bulur (rüşd), kim her ikisine isyan ederse yoldan çıkmış olur (gayy)” demiş (Müslim, “Cum‘a”, 48), Resûlullah onun kullandığı kelimelere itiraz etmemiştir. Hz. Peygamber, kendisinin ve kendinden sonra gelecek halifelerin sünnetini uyulmasını isterken “el-hulefâu’r-râşidûn” tabirini kullanmıştır. Resûlullah, İmrân’ın babası Husayn’a, “Allahım! Bana benim için her şeyin iyisini, doğrusunu (rüşd) ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru” şeklinde dua etmesini tavsiye etmiştir (Tirmizî, “Da‘avât”, 69; kavramın hadislerde kullanımıyla ilgili olarak ayrıca bk. Wensinck, *el-Mu‘cem*, “rşd” md.).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi‘u’l-beyân* (Bulak), III, 14-15; Mâtürîdî, *Te‘vîlâtü’l-Kur‘ân* (nşr. Ahmet Vanlioğlu), İstanbul 2005, II, 159-160; Vahidî, *Esbâbü’n-nüzûl* (nşr. Kemâl Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1411/1991, s. 85-87; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut 1415/1995, I, 299; II, 404, 705; III, 118; IV, 614-618; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, VII, 15; XV, 4; XVIII, 44; XXI, 150; XXII, 179-180; XXX, 164; Kurtubî, *el-Câmi‘*, III, 278; XIX, 25; İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur‘ân*, I, 459; Süyûtî, *ed-Dürü’l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, II, 20-21; Ebû’l-Bekâ, *el-Kûl-lıyyât*, s. 476; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, IV, 205; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 862, 1293; VIII, 5412; Süleyman Ateş, *Yüce Kur‘ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1997, II, 204.

HİDAYET AYDAR

RÜŞD

(الرشد)

Kişinin mallarını
uygun biçimde koruyup
harcamasını sağlayan fikrî olgunluk
anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte “doğru yolu bulmak, makul davranmak” gibi mânalara gelen rüşd kelimesi fıkıh terimi olarak kişinin mallarını din, akıl, mantık ve iktisat prensiplerine uygun biçimde koruyup harcamasını sağlayan fikrî olgunluğa sahip olmasını, Şâfiî’ye göre bunun yanı sıra dinî ve ahlâkî açıdan adalet vasfını taşımasını ifade eder. Bu vasfı taşıyana reşid denir. Rüşdün karşıtı olan sefeh ise (sefâhe: “hafiflik”) fıkıhta akli melekesi yerinde ve temyiz kudretine tam sahip olmakla birlikte mal ve servetini din, akıl, mantık ve iktisat prensipleriyle bağdaşmaz biçimde harcayan kimsenin tedbirsizlik halini, Şâfiî’ye göre bunun yanında kişinin fık vasfını taşımasını belirtmek için kullanılır. Bu durumdaki kişiye sefîh

(çoğulu süfehâ) adı verilir. Sefeh malî tasarruflardan menedilme (hacir) sebeplerinden biri olup biri kişinin bulûğa ermesiyle birlikte devam eden, diğeri bulûğa erip rüşd hali sabit olduktan sonra ortaya çıkan sefeh hali olmak üzere iki nevidir. Reşid ve sefîhin tasarruflarına dair hükümler daha çok fûrû-i fıkıh kitaplarının hacir bölümlerinde ve Hanefî fıkıh usulü eserlerinin ehliyet bahislerinde ele alınır.

Kur’an-ı Kerim’de hukukî tasarruflar bağlamında kullanıldığında rüşd kavramı, çocukluk çağını takiben cinsel gelişmenin ötesinde bir fikrî olgunluk düzeyine erişmeyi ifade eder (en-Nisâ 4/6). Fıkıh ve usul terminolojisinde de rüşd, insan hayatının devreleri incelenirken kişinin kendi fiiliyle haklar ve borçlar meydana getirebilmeye ehil sayılması anlamına gelen edâ ehliyetinin tam olarak kazanılması aşamasını belirtmek için kullanılır. Kişi reşid olarak bulûğa erince iman, ibadet ve diğer hususlardaki şer‘î mükellefiyetlere ait hitabın muhatabı sayılıp yaptığı hukuka aykırı fiillerden sorumlu tutulur ve hukukî işlem ehliyetine tam anlamıyla sahip olur. Sefîhin de malî sonuçları olan hukukî işlemleri dışındaki hususlarda edâ ehliyeti tamdır; bu tür işlemler bakımından ise hacir altındadır (aş.bk.).

Klasik fıkıh eserlerinde bulûğ çağına yaklaşan veya erişen çocuğun reşid olup olmadığını tesbit etmek amacıyla emsalî tarafından yapılan tasarruflarda bulunması için kendisine fırsat verilmesi gerektiği belirtilir. Meselâ bulunduğu çevre itibarıyla ticaret, ziraat veya belirli bir meslekle uğraşması beklenen çocuk o işle ilgili gereken faaliyet ve harcamaları yapmakla görevlendirilmeli ve birkaç defa denendikten sonra reşid olup olmadığına karar verilmelidir. Hanefîler’le Şâfiî ve Hanbelîler’in çoğunluğuna göre bu deneme bulûğdan önce olmalıdır; çünkü Nisâ sûresinin 6. âyetinde denemeye tâbi tutulacak kişiler “yetim” olarak nitelenmektedir, yetimlik ise bulûğdan önce olur. Ayrıca denemenin bulûğdan sonra yapılması bâliğ ve reşid kimsenin hacir altında tutulmasına yol açar. Fakat denenecek çocuk temyiz gücüne sahip ve bulûğa yaklaşmış olmalıdır. Mâlikî mezhebiyle Şâfiî ve Hanbelîler’in bir kısmına göre bu deneme bulûğdan sonra yapılır; zira rüşde ancak bulûğdan sonra erişilebilir. Bu görüşlerin pratikte belirsizlik ve istikrarsızlığa yol açacağı düşünülerek sonraki âlimler devlet tarafından içtimâî ve iktisadî şartlara göre bulûğdan sonraki herhangi bir yaşı rüşd yaşı olarak belirlenebileceğine hükmetmişlerdir. Gün-